

IKON, 9(2016.), *Ikone i ikonologija*, Rijeka 2016., str. 415.

Uz Centar za ikonografske studije Filozofskog fakulteta u Rijeci, suorganizatori Osmog međunarodnog znanstvenog skupa ikonografskih studija u Rijeci i Clintonu (Massachusetts, SAD) 2015. bili su Muzej ruskih ikona u Clintonu te Institut za filozofiju i socijalnu teoriju Sveučilišta u Beogradu, Sveučilište Harvard, Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani i Papinsko sveučilište Gregoriana u Rimu. Prvi dio ovog simpozija održan je u Rijeci, a drugi dio u Clintonu, u SAD-u.

U ovom broju *Ikona* sabrana su 34 rada; neki od njih raspravljaju o dosezima u istraživanju načina percepcije i interpretacije ikona i njihova ikonološka tumačenja unutar različitih disciplina kao što su: teologija, povijest umjetnosti, književnost, filozofija i kulturalne ideje. Svakako da sada ikone, ikonografija i ikonologija predstavljaju najznačajnije istraživačke teme u povijesti umjetnosti. Radovi se referiraju na specifičnu umjetničku praksu, liturgijske predmete, ali i metode povijesnoumjetničke interpretacije. Kako sam koncept ikone (ikonologije) pretpostavlja različita značenja i funkciju, postaje istovremeno i objekt teološke refleksije, didaktički instrument, medij u prenošenju vizualnog, estetskog i metafizičkog sadržaja kao i umjetnički produkt. Teme u ovom broju *Ikona* problematiziraju ikone i ikonologiju iz zapadne i istočne perspektive, zatim profane i sakralne ikone, metafizičku dimenziju ikona te tradicionalno značenje kao i značenje i njihovo suvremeno korištenje. Naravno, riječ je i o ikonoklazmima tijekom povijesti.

Dakle, izbor tema je bogat. U ovom osvrtu pozornost poklanjamo najprije temi "Ikone i hrvatsko slikarstvo ranog 20. stoljeća" Ane Šeparović, djelatnice Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža u Zagrebu. Ona predstavlja hipotezu o bizantskim i kretske-venecijanskim ikonama kao jednome od poticaja u hrvatskom slikarstvu na početku 20. stoljeća. Ta će se pojava smjestiti u kontekst europskih primitivizama, odnosno traganja za iskonskom i neposrednom ekspresijom ugledanjem u stvaralaštvo neciviliziranih naroda, folkloru i srednjovjekovnu umjetnost, intuitivno razumijevajući duhovnu

dimenziju ikona. Tako se Jerolim Miše, Maksimilijan Vanka, Jozo Kljaković i Ljubo Babić u nekim svojim slikama koriste brojim elementima slikarstva ikona poput plošnosti, linearnosti, hijeratskoga frontalnog držanja lika, apsolutne simetrije, zlatne pozadine, pogleda izravno usmjerena u promatrača, formata uzdužnog pravokutnika i osvjetljenja iz glave nalik aureoli. Iljko Gorenčević ističe sličnosti i veze između stare umjetnosti ikona i suvremenog ekspresionizma. Jerolim Miše zagovara ugledanje u rusku i bizantsku umjetnost zbog njezine "dublje duševne pronicavosti", a tadašnje zanimanje za ostale slavenske kulture Kosta Strajnić obrazlaže potrebom za upoznavanjem ostalih slavenskih naroda u trenutku stvaranja nove jugoslavenske kulture i države. Dakle, nije riječ o vraćanju ikonama kao umjetničkom izrazu nego samo kao jednom od poticaja hrvatskom slikarstvu u to vrijeme.

Pozornost valja posvetiti studiji Elene Ene D-Vasilescu, profesorice Sveučilišta u Oxfordu, u Ujedinjenom Kraljevstvu, koja nosi naslov "Razvoj europskog slikarstva ikona u 20. stoljeću" (str. 335-342). Najprije ističe da slikarstvo ikona u Europi osobito buja u prvoj polovici 20. st. u Francuskoj i Čehoslovačkoj jer ondje živi velik broj ruskih teologa i slikara ikona. Zajedno s njima i slikari ikona u Grčkoj, svoje slikanje ikona smatrali su da im se stil slikanja "zasniva na preporodu, a ne na opstanku". To mišljenje nije s njima dijelila škola slikanja ikona u manastiru Rakovica u Srbiji. Ta je škola svoj rad smatrala nastavkom srednjovjekovne ruske tradicije. Istovremeno sa spomenutim raslojavanjem među slikarima ikona u Grčkoj se javlja skupina koja se vraća onome što su crkvene vlasti nazivale "bizantski stil slikanja ikona"., ali taj je tip izražavanja još u drugoj polovici 19. st. izabrao sabor Rumunjske ortodoksne Crkve 1889. kao reakciju na način slikanja Gheorghea Tătărescu koji je sredinom 19. st. studirao u Rimu i po povratku oslikavao crkve u manirističkom stilu koji je podsjećao na talijansku renesansu. Nakon njegove smrti 1894. crkvene su vlasti započele s bijeljenjem njegovih fresaka po crkvama i poticanjem na uklanjanje ikona naslikanih u tom stilu iz domova vjernika. Ovaj rad pokušava utvrditi postoji li

povezanost između navedenih događaja, što sadašnje istraživanje ne opravdava, ali ni ne isključuje.

Zanimljiv je objavljen rad Zoraide Demori Staničić "Čudotvorne ikone u Dalmaciji" (str. 65-74). Autorica počinje svoje pisanje tvrdnjom da se u mnogim katoličkim crkvama Dalmacije i danas štiju različite ikone, najčešće Bogorodice s Djetetom. Nastale su u vremenskom rasponu od 13. do 20. stoljeća i imaju različite stilske odlike. Izložene su štovanju na oltarima i preživjele su različite povijesne mijene u svojim lokalnim sredinama kao i različite crkvene i liturgijske reforme. Znamo iz povijesnih izvora i za mnoge druge ikone, ali su tijekom vremena nepovratno izgubljene. Ikone su doživjele prvi progon poslije Tridentskog koncila u drugoj polovici 16. st. Mnoge su tada uništene, a u samom Splitu nadbiskup Markantun de Dominis naređuje da se stare slike, zbog stanja nedoličnoga za kult, pale ili prenamjenjuju. I u 19. st. iz Nadbiskupskog je ureda stigla odredba da se iz katedrala i važnijih crkava premjeste ikone na druga mjesta. Nakon toga su romaničke ikone Bogorodice s Djetetom pronađene u crkvama na rubu grada. Tako je bilo i u Trogiru. Autorica među Gospinim ikonama spominje one koje su nadnaravna podrijetla, tj. spadaju u nerukotvorine, i na prvome mjestu navodi *Gospu Trsatsku*, a zatim slijede: *Gospa od Anđela* u Orebićima, *Gospa od Prizidnice* kraj Splita, *Gospa od Čuda* na Rabu, *Gospa od Pojišana* u Splitu, *Gospa od Borja* u Lastovu, *Gospa na Gradu* kraj Opuzena. U ovu skupinu valja uvrstiti i one koje izvode različita čudesa: *Gospa od Ružarija* u Makarskoj, *Gospa od Milosti* na Badiji, *Gospa do Zaraća* na Hvaru, *Gospa od Karitadi* u Vrboskoj.

Pozornosti je vrijedan prilog profesorice Beogradskog sveučilišta Valentine Živković "Iskustvo na samrtnoj postelji: ikone kao mentalne slike. Pripreme za *dobru smrt* u kasnosrednjovjekovnom Kotoru" (str. 221-230). Ona analizira zapise o ikonama u testamentima Kotorana u 14. i 15. stoljeću. U Kotoru je tada postojala praksa da se na samrti oporučno ostavljaju novčana sredstva za izradu ikona i drugih svetih slika. Oporučitelji su se također zavjetovali da će, budu li ozdravili, poći na hodočašće u svetišta znana po tome da se ondje osobito štiju neka ikona ili relikvija. Dakle, ikone se spominju

s izričitom nakanom da budu djela vrijedna "za dobru smrt". Nažalost, nema danas pred nama takvih ikona koje bismo mogli prepoznati kao ispunjenja testamentarne obveze. To je razlog da ne možemo ni tvrditi da su zaista i postojale. One su postojale prvenstveno kao mentalne slike koje je umirući zamišljao, vjerujući u pomoć Bogorodice i svetaca zaštitnika na putu spasenja duše. Ipak, sačuvane oporuke iz tog vremena postaju osnovom za istraživanje religioznih obuzetosti i ukusa kasnosrednjekovne kotorske kršćanske zajednice.

Zanimljiva je studija Snežane Filipove "Primjeri ikona nastali pod zapadnim ikonografskim utjecajima u makedonskoj umjetnosti. Ikona Bogorodice s Djetetom (inv. br. 81) iz Galerije ikona u Ohridu" (str. 187-196). Snežana Filipova profesorica je na Skopskom sveučilištu, ali je istinski vezana za Makedonsku zbirku ikona koja broji više od 20 000 primjeraka i slovi za jednu od najvrednijih zbirki u svijetu. Ističe da tri ikone iz 14. st. pokazuju djelomičan ili potpun utjecaj zapadnoga gotičkoga stila. Nema pisanih izvora o podrijetlu tih triju ikona, ali sve su naslikane temperom na dasci presvučenoj platnom s okovima od pozlaćena srebra. Kako je u 14. st. Makedonija bila pod vlašću Srbije, gdje se javljaju bizantski umjetnici, nazvani "pictores graeci", može se zaključiti da je ikona Bogorodice Perivleptos bila u privatnoj zbirci cara Dušana. Ona, naime, predstavlja jedinstveni primjerak i poklon je crkvi. U obradi lica prepoznaju se utjecaji sienskoga slikarskoga kruga, a Bogorodičino lice naliči licu carice Jelene s freske u Lesnovu (1345.). Sličnost pokazuju i lice Krista i princa Uroša s freske u Visokim Dečanima. Postoji, dakle, mogućnost da je isti majstor slikao spomenute freske i ohridsku ikonu.

Još je uputno osvrnuti se na prilog Branke Gugolj i Danijele Tešić-Radovanović "Ikone ogradne pregrade iz manastira Žiče" (str. 311-322). Nakon potresa 1987. na području gdje stoji taj manastir pokrenuti su radovi njegove obnove i u toj je obnovi bilo predviđeno da se u nove oltarne pregrade postave mozaične ikone Krista i Bogorodice, rad akademskog slikara Mladena Srbinića. Posao je odobrio Zavod za zaštitu spomenika kulture u Kraljevu i crkvena nadležstva. Kad su ikone postavljene, blagoslovio ih je patrijarh

Srpske pravoslavne Crkve Pavle. Ubrzo je došlo do negodovanja i polemike oko izvedenih ikona u Žiču pa su zamijenjene ikonama koje su izrađene u manastirskoj radionici u Žiču. Srbinovićeve ikone su odstranjene, ali je polemika nastavljena i zaključeno je kako nije postojao ni jedan valjan razlog da se odstrane Srbinovićeve ikone. Ovu zgodu valja spomenuti jer se ponavlja i u Hrvatskoj, i to iz različitih razloga.

Franjo Emanuel Hoško